

Національна академія наук України
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького

**ПРОБЛЕМИ ПРАВА
власності та господарювання
у сільському господарстві**

Київ
2001

УДК 349.422
ББК Х626.5
Пр 68

Рецензенти

академік АпрН України, доктор юридичних наук, професор *Янчук В.З.*
член-кореспондент АпрН України, доктор юридичних наук
Молишева Н.Р.

Проблеми права власності та господарювання у сільському господарстві. Монографія / Кол. авторів. Під ред. В.І. Семчика. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. — 216 с.

ISBN 966-02-1907-5

На основі аналізу законодавства та практики його застосування досліджуються особливості у сільському господарстві України. Розглядаються конституційні засади виникнення і припинення у процесі проведення аграрної і земельної реформи, суб'єктів, об'єктів і форм права власності, порядок вирішення проблем, що виникають у процесі реалізації права власності й господарювання, у тому числі в договірних відносинах оренди землі та майна, збуту сільськогосподарської продукції. Пропонуються організаційно-правові аспекти державного регулювання господарських відносин в АПК.

Для науковців, спеціалістів АПК, працівників органів державної влади, місцевого самоврядування, органів земельних ресурсів, сільськогосподарських товаровиробників, викладачів та студентів вузів.

ББК Х626.5

Авторський колектив:

член-кореспондент НАН України, академік АпрН України,
д.ю.н. *Семчик В.І.* — розділ 1, передмова, післямова;
к.ю.н. *Проценко Т.П.* — розділ 2;
к.ю.н. *Кулишч П. Ф.* — розділ 3;
к.ю.н. *Паліводський О.А.* — розділ 4;
н.с. *Сонюк В.А.* — розділ 5;
к.ю.н. *Бейкун Г.Ю.* — розділ 6;
к.ю.н. *Бистров Г.Ю.* — розділ 7.
ISBN 966-02-1907-5

© Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001

Після проголошення незалежності України одними з основних принципів економічної системи країни пропонувалися різноманітність і рівноправність форм власності та їх державний захист. Законом України "Про власність" в редакції від 7 липня 1992 р. була встановлена приватна, колективна і державна форми власності. Такі самі форми власності на землю були визначені Законом України "Про форми власності на землю" від 30 січня 1992 р.

У радянський період, як відомо, приватна форма власності не визнавалася взагалі. Згідно зі ст.10 Конституції колишнього СРСР основу економічної системи СРСР становила соціалістична власність на засоби виробництва в формі державної (загальнонародної і колгоспно-кооперативної) власності. Визнавалася також особиста власність громадян, основу якої складали їхні трудові доходи (ст.13 Конституції СРСР).

Законодавче впровадження права приватної власності на майно після проголошення незалежності України сприяло реформуванню економіки, складовими якої є аграрна економіка, проведення роздержавлення економіки, приватизація державного майна і трансформація колективної власності.

Приватизація державного майна в процесі аграрної реформи здійснювалася відповідно до Закону України "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі", а землі — до Земельного кодексу України (1992). Колгоспно-кооперативна власність колгоспів згідно із Законом "Про колективне сільськогосподарське підприємство" трансформувалася в колективну власність колективних сільськогосподарських підприємств (КСП).

У процесі приватизації державного майна та перетворення колгоспно-кооперативної власності на колективну розпочалася жвава дискусія щодо правомірності впровадження в Україні права колективної власності. Противники права колективної власності обґрунтовують свою позицію тим, що така форма власності є неприйнятною, економічно невиправданою, знеособленою. Вони вважають, що існує право приватної власності та право власності юридичних осіб. Прихильники права колективної, зокрема кооперативної власності, виходять з того, що право колективної власності на практиці існує. До нього належить право власності недержавних юридичних осіб, що уособлюють групу (колектив) членів, які за рахунок власного майна (внесків) створили єдиний об'єкт права власності. За їхнім твердженням, при колективній (кооперативній) формі власності єдиним суб'єктом права власності виступає кооператив, інше колективне підприємство (організація), наділене правами юридичної особи. В разі об'єднання майна в спільний майновий об'єкт без створення юридичної особи, суб'єктами права власності виступають, за принципами цивільного права, всі учасники об'єднання, яким майно належить на праві спільної часткової чи спільної сумісної власності.

Обґрунтуванням позиції опонентів колективної власності стало й те, що в Конституції України йдеться про приватну, державну, комунальну власність і власність юридичних осіб, однак не згадується про колективну власність. Прихильники права кооперативної власності продовжують відстоювати наведену вище позицію. За таких обставин у відділі правових проблем аграрного, земельного та екологічного права при Інституті держави і права ім. В.М.Корецького НАН України була розроблена науково-дослідна тема "Проблеми права власності у сільському господарстві", дослідження над якою завершено в 2000 р. В процесі дослідження науковці використали відповідні напрацювання з питань права власності у споживчій кооперації України, які зроблені в Інституті та в Укоопспілці в попередні роки і результатом яких став вихід колективної монографії "Право власності в споживчій кооперації України".

Предметом розробки теми були проблеми права власності на майно і землю в сільському господарстві України, особливості приватизації державного та реформування недержавного майна, зміст і правовий режим майна селянських (фермерських) господарств, особистих підсобних господарств громадян, приватних, колективних і державних сільськогосподарських підприємств, гармонізація законодавства України, що стосується аграрних і земельних правовідносин. З метою уникнення тенденційності в процесі наукових пошуків тема дослідження була присвячена проблемам права власності у сільському господарстві, особливостям правового режиму майна, а не лише формам власності. З огляду на такий підхід були розроблені відповідні питання: трансформація права власності в сільському господарстві; проблеми права власності селянських (фермерських) господарств та особистих підсобних господарств громадян, які складають основу права приватної власності на майно і землю, і порядок їх вирішення. В окремому розділі на підставі аналізу законодавства і практики земельної реформи наведені тенденції розвитку права власності на землі сільськогосподарського призначення та обґрунтовані пропозиції щодо оновлення Земельного кодексу України і приведення його у відповідність до Конституції України. В монографії зроблено аналіз і дана правова оцінка документам, що застосовуються у сільському господарстві, зокрема договорам оренди майна у сільському господарстві і на реалізацію сільськогосподарської продукції, які виступають як одна із форм здійснення права власності.

Об'єктом наукового дослідження були аграрні та земельні відносини, які відбуваються у сільському господарстві України в процесі аграрної і земельної реформ, законодавчі акти, зокрема Конституція України, закони, укази Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України, відомчі акти, що стосуються агропромислового комплексу (їхній аналіз дано в монографії). Об'єктом дослідження була також практика реалізації аграрного та земельного законодавства, в т.ч. приватизація державної й трансформація колективної власності, правовий режим майна та землі, приватної власності, правовий статус нових форм господарювання, заснованих на приватній і колективній власності, оренда майна й договірні відносини щодо реалізації сільськогосподарської продукції як форми здійснення правомочностей власника.

Значне місце в монографії відведено організаційно-правовим аспектам державного регулювання господарських відносин в аграрному секторі економіки, від якого залежить розвиток інституту права власності.

Окремий розділ у монографії підготовлений московським професором Г.Ю.Бистровим і присвячений досвіду застосування договору застави у сільському господарстві Російської Федерації як форми реалізації права власності та господарювання. Автори монографії усвідомлюють, що в умовах, коли процес аграрної і земельної реформ продовжуються, триває і процес вдосконалення та оновлення аграрного і земельного законодавства. Про ефективність цих реформ та оновленого законодавства можна буде говорити лише за деякий час на підставі узагальнення практики нових, здебільшого приватних форм господарювання у сільському господарстві.

Автори монографії висловлюють вдячність завідувачу відділом, директору Інституту академіку Ю.С.Шемшученку за активну допомогу у підготовці монографії, цінні поради щодо поліпшення змісту, за участь у підготовці наукових публікацій з окремих питань досліджуваної теми, науковим рецензентам академіку Академії правових наук України, докторові юридичних наук В.З. Янчуку, членові-кореспондентові АПН України, докторові юридичних наук Н.Р. Малишевій за ґрунтовний аналіз монографії, слухні зауваження.

Передмова	3
Розділ 1. Особливості права власності в сільському господарстві	7
1.1. Конституційні засади права власності в Україні.....	7
1.2. Поняття та зміст права власності.....	9
1.3. Виникнення та припинення права власності.....	13
1.4. Суб'єкти права власності в сільському господарстві.....	17
1.5. Об'єкти права власності в сільському господарстві.....	22
1.6. Форми власності в сільському господарстві та особливості їх правового режиму.....	25
1.7. Порядок та умови трансформації права власності в сільському господарстві.....	32
Розділ 2. Проблеми права власності селянських (фермерських) господарств та особистих підсобних господарств громадян і порядок їхнього вирішення ...	42
Розділ 3. Тенденції розвитку права власності на землю в сільському господарстві	59
3.1. Концептуальні засади приватизації земель сільськогосподарського призначення в Україні.....	59
3.2. Етапи земельної реформи та формування інституту права власності на землі сільськогосподарського призначення.....	62
3.3. Форми земельної власності та право власності на	

землі сільськогосподарського призначення.....	65
3.4. Конституційні аспекти права власності на землі сільськогосподарського призначення.....	66
3.5. Право державної власності на землі сільськогосподарського призначення.....	69
3.6. Право приватної власності на землі сільськогосподарського призначення.....	73
3.7. Право колективної власності на землю.....	76
3.8. Земельна частка (пай) як об'єкт права.....	79
3.9. Проблеми реалізації права на земельну частку (пай) в процесі реструктуризації сільськогосподарських підприємств.....	85
3.10. Проблеми відображення права власності на сільськогосподарські землі у новому Земельному кодексі України.....	96
Розділ 4. Договори в сільському господарстві.....	102
4.1. Класифікація договорів на реалізацію сільськогосподарської продукції.....	102
4.2. Договір контрактації.....	105
4.3. Договір купівлі-продажу.....	109
4.4. Договір міни.....	110
4.5. Договір комісії.....	114
4.6. Біржові угоди на реалізацію сільськогосподарської продукції.....	115
Розділ 5. Майнові орендні правовідносини в АПК...123	
5.1. Місце оренди в реформуванні аграрного сектора економіки та правове регулювання орендних відносин.....	123
5.2. Договір оренди майна та його особливості у сільськогосподарській діяльності.....	129
Розділ 6. Розвиток лізингових відносин в АПК та їх правове регулювання.....135	
6.1. Загальна характеристика лізингових правовідносин в АПК.....	135
6.2. Договір лізинга в АПК.....	140
Розділ 7. Організаційно-правові аспекти державного регулювання господарських відносин в аграрному секторі економіки.....147	
Розділ 8. Досвід правового регулювання застави земельних ділянок сільськогосподарського призначення в Російській Федерації.....178	
8.1. Характеристика законодавства про заставу земельних ділянок сільськогосподарського призначення і перспективи його розвитку.....	178
8.2. Іпотека як форма реалізації права власності на землю.....	192
8.3. Предмет іпотеки.....	196
8.4. Підстави виникнення заставних відносин.....	202
8.5. Звернення стягнення на заставлену земельну ділянку.....	206
Післямова.....210	